

Hitra Historielags årsskrift for 2008

SKARVSETTA

Pris kr. 100,-

SKARVSETTA

Hitra historielags årsskrift har fått et namn som du kanskje synes er litt underlig. Bakgrunnen er denne: Før i tida var det ganske vanlig rundt om i grendene på Hitra at folk hadde mer eller mindre faste plasser der de samla seg, fortalte historier og løste lokale verdensproblemer. Ofte var det i godværet på søndager eller lørdags ettermiddager at folk kom sammen og hygga seg på denne måten. Tett i tett kunne de sitte utover lyngrabbene, gjerne med god utsikt, i le for austavindstrekket. På Sandstad hadde de en slik samlingsplass som ble kalt Skarvsetta. Namnet kommer trulig av at her satt folk tett i tett som skarven på et skjær. Hitra historielags årsskrift skal forsøke å videreføre fortellertradisjonen og historiene fra Skarvsetta og fra liknende samlingsplasser rundt om på Hitra. Velkommen til Skarvsetta.

Forsidebildet er fra Hestnes hvalstasjon. På side 12 og 13 finner du en bildemontasje med dette som tema.

INNHold

Side 2	Skarvsetta
Side 3	Innhold
Side 4	Styreleders hjørne
Side 5	På Strand natta til den 10.februar 1829
Side 8	Tarvaulykka
Side 12	Glimt fra Hestnes hvalstasjon
Side 14	Valan – et handelssted i Dolmsundet på 1600-tallet
Side 18	Familien hennes Maren
Side 20	Roten til alt godt

Styreleders hjørne

Hitra Historielag ble stiftet 17.04.07. I 2007 brukte vi tiden på å få på plass det mest elementære som eget styre, bankkonto, en plan for historielaget, og ikke minst en medlemsverving.

Styret består av Reidun Glørstad, Sonja Skaget, Lene Strøm (sekretær), Svein Bertil Sæther (nestleder og kasserer) og Edvard Ulvan (leder). Historielaget har til sammen 29 betalende medlemmer, men vi håper å få økt medlems-tallet i tiden fremover. Meld deg gjerne inn. Vi ønsker oss et aktivt og levende historiemiljø på Hitra. Sammen kan vi finne ut av og samle inn historiemateriell fra Hitra – det være seg muntlige tradisjoner, gjenstander, bilder eller skriftlige kilder.

Historielagets viktigste oppgaver akkurat nå er arbeidet med ny bygdebok for hele Hitra, en nyutgivelse av boka til potetpresten Peder S. Bang, samt utgivelse av dette års-skriftet.

Bygdeboka vil bestå av seks bind: Fire bind om gårds- og slektshistorie fram til 1963 for gammelkommunene (Kvenvær, Hitra, Fillan og Sandstad) der det for Sandstad er ferdig fra før. To felles bind om allmenn bygdehistorie for hele Hitra: Et bind fram til 1963 og et bind fra 1964-2009. Alle seks bind skal være utgitt innen 2015, og Hitra kommune vil forhåpentligvis sette av midler hvert år til å fullføre arbeidet med bygdeboka. Vi har store forventninger til bygdebokarbeidet, og vi er avhengig av hjelp fra lokalbefolkningen for å samle inn stoff til bygdebøkene. Ellers vil Kystmuseet ha en lederrolle i dette arbeidet.

Vi håper at dere finner mye interessant i "Skarvsetta" og at dere framover vil komme med ideer og bidrag til Hitra historielag.

På Strand natta til den 10.februar 1829

Innhitra er så heldig å ha fått si gårds- og slektshistorie for tida fram til 1960-åra. I 1989 ga Hitra kommune ut Sverre Utseth sitt livsverk: "Hitraboka. Gårds- og slektshistorie for Sandstad sokn", den såkalte Sandstad-boka. Det er ei bok vi hitterværingar har all grunn til å være veldig stolte av.

Da Sverre Utseth skreiv Sandstad-boka i 1970-80-åra, hadde han ikke tilgang til de teknologiske og digitale hjelpemidlene som vi i dag omgir oss med. Han satt på det lille kontoret sitt med sin gamle, hakkende Remington skrivemaskin, omgitt av store stabler med papirer, ark og hundrevis av små notatlapper. Likevel klarte han å holde orden på det aller meste, det ser vi når vi leser de mange spennende artiklene han skreiv og vi ser det i Sandstadboka.

Men til og med den beste kan overse en liten detalj i det store myldret. Fordi han ikke hadde dagens hjelpemidler til rådighet, oppdaga ikke Sverre Utseth ei dramatisk historie, som i dag ville ha fått førstesideoppslag i avisene, reportasje i Midt-Nytt og kanskje gjengitt i sjølvste Dagsrevyen. Den historia foregikk på

Strand på Innhitra natta til den 10.februar 1829.

I Sandstadboka (side 203) forteller Sverre Utseth om en familie på Nordgården på Strand. Det er om Erik Hansen og Karen Pålsdotter og deres barn, som kom til Nordgården Strand i 1812. I følge Sandstadboka hadde de fem barn, og i kirkeboka for Hitra (1827-1842) har Utseth funnet at tre av dem, Hans (22), Pål (10) og Ingeborg (8), døde 11.februar 1829 og at Lars døde 8.august 1829. Dattera Andrea Kristine (født 1816) ble visstnok den eneste av barna som overlevde året 1829. I Sandtadboka skriver Utseth: "Pesten kunne vanskelig ramme hardere enn den gjorde i søskenflokket på Nordgården", og det er her han har oversett den lille detaljen. I kirkeboka står det en liten anmerkning ved navna til Hans, Pål og Ingeborg. Det står "brændte".

Dette ene lille ordet "brændte" rommer ei forferdelig hending og en stor tragedie. I Adresseavisa for tirsdag 17.februar 1829 får vi historia presentert. Jeg velger først å gjengi den bokstavrett fra avisa:

Natten til den 10de Dennes opkom en pludselig Ild paa Gaarden Strand i Hitterens Præstegjeld. Gaardens Eier, Erik Hansen, en meget sædelig og strævsom Mand, var med sin Kone og en gammel Lægdemand,

FAKTA:

Strand

Gårdnamnet Strand er et usammensatt naturnamn og kan være det eldste vi har på Hitra. Her har det bodd folk i flere tusen år. Historia om gårdene på Strand finner du i Sandstadboka av Sverre Utseth.

Peder, paa omtrent 75 Aar, i dybeste Søvn liggende i Stuen; paa Loftet ligeover vare, ligeledes sovende, hans ældste Søn, 22 Aar gammel, med sin forlovede Pige og deres lille spæde Barn; ogsaa Erik Hansens yngste Søn, omtrent 10 Aar, samt Datter, 8 Aar gammel, vare paa Loftet, da pludselig om Natten, omtrent Kl.12, Ilden fra Kjøkkenet udbrød med voldsom Magt. Mandens ældste Søn, der først vaagnede, raabte Ild, og da han for Røg og Damp ei kunde komme du, bad han at redde hans Pige samt hans lille Barn, som han hastigst muelig udsendte igjennem Loftvinduet; Disse bleve strax modtagne, men allerede var Pigens Ansigt noget forbrændt, ligesaa Barnets ene Arm. Uagtet dette unge Menneske saae den store Fare, han svævede i, og den visse Død, om han ei strax styrtede du, vedblev han dog,

Flyfoto av Nordgården på Strand i 1954. Bildet er tatt fra nordvest, mot Trondheimsleia. Nyskolen på Strand er ikke bygd ennå. Den ligger i dag der Karl og Aslaug Strand hadde potetåker i 1954. Og i området mellom potetåkeren og sjøen lå en gang det gamle fellestunet på Strand. Det var her tragedien skjedde i 1829. Bildet er hentet fra museets fotosamling.

om mulig, endnu at redde sine tvende Sødskende, og bragte han saaledes sin lille Søster omtent midt paa Loftgulvet, med Udraab om en Stige, da pludselig Huset faldt i lys Lue til Grunde, og han, den ulykkelige Behjertede, med samt sine tvende Sødskende, blev begravet i Luerne.

Ved Folkemængdens anstrængende Kræfter med Seil og Vand bleve alle de andre, ganske

nær hos staaende, Bønder = Huse reddede; til Lykke var det Vindstille, ellers vilde det have været en Umulighed at forebygge større Skade.

Da Mandens Søhuse vare i saa slet Stand, at deri ei kunde bevares Noget, tørt og uden Skade, havde han saaledes, foruden alt sit Indboe, ogsaa alle sine Søe- og Fiskeredskaber i Stuebygningen; ved første Raab om

Ild, hvorved han lukkede paa Kjøkkendøren, men blev slagen tilbage af Luerne, fik han øieblikkelig sin Kone reddet, derpaa (uden at tænke paa Andet) greb han til den gamle Lægdemand, Peder, der af Svagelighed ei kunde hjælpe sig selv, fik Denne ogsaa, dog med Livsfare, netop reddet, men ei heller det Allerringeste mere. Denne meget strævsomme Mand og Kone, i deres høie Alder, og

den meget svage Pige med hendes forbrændte Barn, ere nu, i den ynkelige tilstand, alene tilbage, paa det haardeste af Sorg nedbøiede. De Gamle paa eengang berøvede alle sine Børn, den Unge sin Forlovede og den Spæde sin Forsørger og Fader, der vel fandtes i Gruset, men ei mere lignede menneskelige Skabninger, og desforuden Alt hva der var i Huset, da Intet kunde blive reddet.

Så forstår vi at det var ikke pest og sjukdom som tok livet av søsknene Hans, Pål og Ingeborg på Strand. De brant inne i sin egen heim denne ulykkesnatta i 1829, og hendinga blir skildra så grundig og detaljert at det er nesten så vi trur at "journalisten" må ha vært til stede og sett det hele. I alle fall må han ha hatt andrehands kunnskap om det som skjedde. Det kan ha vært omgangsskolelæreren Benjamin Olsen fra Vedøya som har skrevet historia og sendt den til avisa.

La oss føye til noen tilleggsopplysninger og presentere historia i moderne språkdrakt:

Om kvelden den 9.februar 1829 gikk åtte mennesker til ro i stuahuset hos Erik og Karen på Nordgården Strand. Det var husbonden Erik Hansen og kona hans, Karen Pålsson, som hadde senga si i stua i første etasje, og i en sengbenk i stua lå legdkallem Peder. På loftet lå Hans Eriksen, som var eldste sønnen til Erik og Karen, sammen med forloveden sin, Serina Torbergsdotter fra Balsnesaunet, og deres lille sønn Vilhelm, som ennå ikke vart fylt to år. Også Pål Eriksen

på ti år og åtteåringen Ingeborg Eriksdotter, sønn og datter til Erik og Karen, lå og sov på loftet.

Ved midnatt våkner Hans. Røyken er tett, og han skjønner at det er varme laus i huset. Han roper og vekker de andre. Erik åpner døra til kjøkkenet. Der står alt i lys lue. Han får ut kona si og hjelper også gamle Peder ut. Fra nabohusa har folk kommet til. Hans roper fra loftet at noen må komme og ta imot Serina, kjæresten hans, og den lille gutten deres, Vilhelm. Han får dem ut gjennom loftsvinduet. Folk utafor tar imot dem. Serina er forbrent i ansiktet og Vilhelm i ei arm. Så prøver Hans å redde de to småsøskena sine. Han får tak i Ingeborg og roper at noen må komme med en stige. Da raser huset sammen, og Hans, Ingeborg og Pål forsvinner i ildmørja. For et rop og et skrik det må ha vært. For en skrekk og fortvilelse som må ha bredt seg. Det er så vi kjenner det i oss – nesten 180 år seinere.

Ute arbeider folk som gale for å berge de andre husa i fellestunet på Strand. De bløyter store segl i sjøvatn og trekker dem over de nærmeste husa. Og de lykkes. Ingen flere hus på gården brenner ned.

Men Erik og Karen har mista alt sitt. Tre av barna deres er plutselig borte. Hus og heim har de ikke lenger. På grunn av at sjøhusa var så dårlige, hadde Erik flytta all sin sjøredskap inn i stuahuset – og dermed har han mista tauverk, garn og fiskesnøre også. Og Serina står med det forbrente ansiktet

sitt og knuger den skadde, lille gutten sin inntil seg. Hun har mista kjæresten sin.

Erik Hansen og Karen Pålsson kom opprinnelig fra området rundt Imsterfjorden og Verrafjorden i daværende Ørland prestegjeld. Eldste sønnen Hans vart født før de to var gift, og han vart døpt i Veklem kirke på Ørlandet hausten 1806. Erik var fra gården Terningen og tjente i Abelvika da Hans vart født, og Karen bodde heime hos foreldra i Moltua. De kom til Hitra rundt 1810, først til Oldervika i Utsetgrenda og deretter til Strand.

Det vart Serina Torbergsdotter som tok over på Nordgården Strand. To år etter brannen gifta hun seg med Jon Olsen fra Vuttudalen i Snillfjorden, og i 1832 kjøpte Jon og Serina gården, og Erik og Karen vart kårfolk på Strand. Karen døde i desember 1838, mens Erik vart en svært gammel mann og levde heilt til 1861.

Kilder:

Sverre Utseth: "Hitraboka. Gårds- og slektshistorie. Sandstad sokn".
Orkanger 1989

Nasjonalbiblioteket. Digitale aviser.
Trondhjems Adressecontours Efterretninger.
1829, nr.14.

Digitalarkivet.
Kirkebøker for Hitra og Ørland

Tarvaulykka

En av de verste ulykkene på Trøndelagskysten skjedde den 6.juni 1885 på Frohavet der minst 32 fiskere omkom. Av disse omkom 26 fiskere i Tarvaulykka - på Frohavet mellom Knarrlagsund (Hitra), Frøya og Tarva. De øvrige 6 omkomne druknet nord for Tarva i Bjørnør. Bare Titanulykka i 1899 har rammet flere fiskere på Trøndelagskysten (140 fiskere).

Jeg har her valgt å konsentrere meg om Tarvaulykka der de fleste av fiskerne omkom og som jeg har funnet mest kildemateriell fra. Det betyr ikke at det var mindre tragisk for de 6 omkomne og deres etterlatte i Bjørnør. Ja, hvis vi tar med de 3 fiskerne fra Roan som er registrert som druknet 10.juni 1885 i tillegg til de som ble registrert den dagen orkanen var (06.06.1885), kan det her være snakk om 9 fiskere som druknet 06.juni 1885 i Bjørnør.

Stille før stormen

På kysten har vi vært vant til høst- og vinterstormer, og de fleste store ulykker på havet skjer i denne perioden. Tarvaulykka derimot skjedde på sommeren, 6. juni. Orkanen kom så brått og uventet på fiskerne at de fleste var sjanseløse i sine små båter – først og

fremst færingar, men også noen sekstringer - midt ute på det åpne havet. Adresseavisen(18.06.1885) beskriver dette på følgende måte:

Veiret var om morgenen meget pent, hvorfor alle fiskere trygt drog til havs; men i en braavending kom stormen med en fryktelig magt og maa i en fart have væltet baadene rundt.

En av de overlevende, Johan Berge (min morfar), forteller til Adresseavisen i 1951 om hvordan han opplevde dette:

De rodde ut fra Knarrlagsund ved 3-tida om morgenen den 6. juni 1885 til uerfiske på Janstø og Nordbakken som ligger 1-1,5 mil fra Knarrlagsund. Berge var på båt sammen med sin far. Selv var han 19 år gammel. Sjøen lå fin og stille. Men Berges far sa om noen som rodde før dem at de var ikke engstelig for været. Når Berges far nærte en liten engstelse for været så kom det av at han så noe skodde på fjella som var litt mistenkelig, mener Berge. Da de var kommet utpå, sa en gutt at han så en pussig røyk vestover ved Dolmsund. "Har du ikke sett damprøyk heller før du da," sa Berges far, for i de tidene ventet de rutebåten fra den retningen. Han hadde ikke sagt det før rokk og regn sto om dem så det var en gru.

FAKTA:

Tarva

Øygruppa Tarva ligger i Bjugn kommune. Den har et samla areal på 14 km². Størst av øyene er Husøya, og her er det bosetting også i dag. Fra Hamna i sør til Valøya i nord er det ca 4 km. Det hevdes at Tarva har like mange øyer, holmer og skjær som det er dager i året.

En kamp på liv og død

Ute på Frohavet nord for Ulvøya (Knarrlagsund) lå det 16 båter derav trolig 13 båter fra Knarrlagsund. Den sørvestlige orkanen var nådeløs, og et forferdelig drama må ha utspilt seg her. Mange av fiskerne prøvde å komme seg inn mot Hitra og Frøya som var nærmest, men sidevind og motvind gjorde det umulig for de fleste, og de prøvde å redde seg ved å drive med vinden mot Tarva, nesten 3 mil unna.

Dagsposten (11.06.1885) skriver: "... det røk op en riktig orkan av sydvest. Kun 2 av bådene naaede hiterlandet." Videre sies det her at 3 båter og 9 menn berget seg i land på Tarva, andre dro til Næs (Bjugn) og

en båt kom velberget til øyene ”Juldagan” vest for Ørlandet.

De fleste kom aldri i livet til lands, men omkom på havet. Berge forteller i 1951 til Adresseavisen om deres drama på havet. De hadde opp en ”seillapp” for å komme seg til Knarrlagsundet, men bølgene ble for store, og en brottsjø fylte båten halvfull med sjø. Derfor snudde de båten slik at de fikk medvind og ble drevet mot Tarva:

Midt utpå havet ble det en rift i skydekket og himmelen var både blå og rød. Da sa Berge til sin far: ”Det blir vel dommedag i dag.” Men det fikk han ikke noe svar på. Like ved Tarva var det en grunnbrott på ca 4-6 favner som de måtte styre rett

mot. Været var så hardt at det var uråd å styre utenom. De måtte holde rett unna været. Idet båten satte gjennom bråttet gikk den med en fart som var fantastisk. Berge så at en av karene gråt da de for gjennom det. En håndsbredd til siden, ja, en cm til siden kunne bety den visse død. Så lenge båten gikk helt bent var det håp, og det gjorde den. Dermed var de berga gjennom bråttet.

Da de kom i land på Tarva, var vinden så sterk ”at de måtte legge seg ned å holde seg fast i lyngtuvene. Ellers kunne de ha blitt feid av gårde.”

Berge forteller også om den tragiske skjebnen til en båt med 3 fiskere fra Inntian på Frøya: De hadde nesten kommet seg til Inntian, men ”en ka- bellengde fra Inntian var de så utslitt

at de klarte ikke mere. De lot det stå til unna og mot Tarva. På land fulgte folk med engstelse men de kunne nok ikke gjøre noe for dem. Omsider havnet de så på Tarva. Da var de så utarbeidd at ingen av dem klarte å komme seg på land fra båten. De døde der. Senere på sommeren fant en likene i båten.”

En katastrofe

Minst 32 fiskere omkom på Frohavet den 6. juni 1885. Det var 11 båter som gikk ned på Tarvahavet med 3 fiskere fra Inntian på Frøya og 23 fiskere fra Hitra. Lokalt for Hitra var det flere som gikk i vei i Tarvaulykka (23 fiskere) enn i Titanulykka (8 fiskere). For Knarrlagsområdet der alle de døde fra Hitra kom fra, var dette en

I. TARVAULYKKA -OMKOMNE FRA HITRA (NAVN ETTER ALDER)*

Navn	Alder	Bosted	Navn	Alder	Bosted
Johansen, Johan Peder	11	Skarvhameren	Pedersen, Kristian	28	Skarvhameren
Johansen, Johan	14	Melkvik	Andreassen, Mikal	30	Mastad
Olsen, Nils	14	Berget	Larssen, Kristian Martinius	30	Ingborgviknes
Antonsen, Anton	15	Ulvan	Mortensen, Anton Martin	31	Skarvhameren
Johannesen, Isak Martin	18	Kjevik	Kristiansen, Johan	32	Fættan
Petersen, Peder	18	Skarvhameren	Pedersen, Kristian	39	Skarvhameren
Johansen, Iver	19	Melkvik	Eriksen, Nils	41	Ulvan
Kristiansen, Anton	20	Fættan	Johannesen, Johannes	41	Berget
Pedersen, Gabriel Martinus	20	Mastad	Johannesen, Johan	44	Melkvik
Andreassen, Nils	24	Berget	Johannesen, Ole Bonsak	46	Berget
Mortensen, Arnt	25	Kjevik	Anderssen, Annæus	79	Skjærbusdal
Olaussen, Ole	25	Mastad			

ALLE I ALDEREN 28 - 46 ÅR (10 STK) VAR GIFT OG FORSØRGERE

2. TARVAULYKKA - OMKOMNE FRA INNTIAN, FRØYA (NAVN ETTER ALDER)*

Navn	Alder	Bosted	Navn	Alder	Bosted
Hanssen, Johan Oluf	18	Inntian	Larsen, Hans	60	Inntian
Larsen, Hans Kristian	20	Inntian	Larssen, Kristian Martinus	30	Ingborgviknes
Johan Oluf Hanssen var sønn av forsørger Hans Larsen.					

*KILDER: KIRKEBØKENE I FOSEN FOGDERI

katastrofe: En stor andel av hovedforsørgerne var plutselig borte.

Johan Berge beskrev dagen de kom til Knarrlagsundet etter ulykken på følgende måte (Adresseavisen 1951):

"Overalt på land sto enker og pårørende av de omkomne og gråt og vred sine hender i fortvilelse. De spurte etter sin kjære. Selv om en ble berget var det ikke noe moro å komme hjem når så mange av naboen ble igjen ute på det frådende hav. Alle i båten gråt da de kom inn sundet".

Nød og fattigdom

En innsendt artikkel i Dagsposten (11.06.1885) sier følgende om situasjonen for de etterlatte i Knarrlagsund der det satt igjen 10 enker og 25 farløse barn:

"Det er et sørgelig syn at se alle disse enker og farløse små gråte over den tapte forsørger. Til tapet av mand og barn (fra nogle huse mistede både manden og 1-2 barn) kommer nemlig for de fleste sorgen for utkommet, da ialfald 3 av enkerne med 3-4 små hver, neppe hadde matsmulen i huset; alt avhang

av dagens fiskeri. Det havde nemlig været ruskveir en 14 dages tid før også. Og en strandsitter eller husvert, der kun tage alt av sjøen, med blot et snøre, har gjerne ikke meget tilgode, især i saadanne trange tider som iaar".

Ulvøen 10de juni 1885.

Naar autoriteterne i de skrifter, i hvilke de hjelpeløse sidde sørgende tilbage, utstede opraab om at komme disse til hjelp, er vi forvisset om at medfølelsen med dem vil vise sig virksom i gjerning. (Redaktørens tilleggscommentar)

Det kan ikke være noen tvil om at situasjonen var veldig kritisk for de etterlatte. Spesielt kritisk var det for de gårdløse fiskerne (strandsittere og losjerende) da det også hadde vært dårlig vær med lite fiske ukene før Tarvaulykka. Det var derfor ikke uten grunn at redaktøren i Dagsposten appellerte til "autoriteterne" å hjelpe de etterlatte.

Hjelp til de etterlatte

Fattigkommisjonen hadde den gang ikke så store midler, og ordføreren i fattigkommisjonen i Fillan sogn

(Hitra) ba om statlig hjelp da forholdene i de etterlattes hjem var "...saa mislige, at den som ikke har betragtet den på nært hold, vanskelig kan gjøre sig nogen forestilling derom..." for "Nøden er af et saadant omfang at Fattigkommisjonen under de naaværende trykkede forhold ikke magter at overtage hele den understøttelsen, som tiltrenges."

(gjengitt i skriv fra Departementet for det Indre av 08.08.1885)

Stortinget bevilget i 1885 2000 kr til de etterlatte i Knarrlagsund som de ikke mottok før utpå høsten. Omregnet til dagens pengeverdi tilsvarer det i underkant av 120 000 kr iht. Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks. Fordelt på hver enke blir det i gjennomsnitt bare 12 000 kr som skulle dekke kostnader til mat, klær og andre utgifter til seg selv og barna. Trolig fikk de noe hjelp fra Fattigkommisjonen før de statlige midlene kom, men rapporten fra Fattigkommisjonen tyder på at det var veldig små beløp.

Amtmanden i Sør-Trøndelag amt uttrykte i oktober 1885 i brev til Fog-

Her ser vi statuen som er reist på Fillan kirkegård til minne over de som omkom på sjøen der de fleste omkom i Tarvaulykka.

den i Fosen stor misnøye med den økonomiske støtten de etterlatte fikk: "Kr 2000,00" vil antagelig "vise sig aldeles utilstrekkelig". Videre hadde Stortinget åpnet for at beløpet på 2000 kroner kunne oppdeles i årlige avdrag noe amtmannen var skeptisk til: "Paa grund av beløpets ubetydelighet kan der vel ikke bli spørsmål om nogen anden uddeling end med det samme engang for alle?"

Amtmannen mente at de statlige bevilgningene var mer til ulempe

De fleste av fiskerne var ute på uerfiske på Frohavet rett nord Knarrlagsundet. På kartet lå disse uersbreddene rett under ka i navnet Hammarvika som er avmerket på kartet. De fleste båtene som reddet seg i land, ble nærmest blåst i nordøstlig retning i land på Tarva.

enn hjelp, for det førte til at de private ga liten støtte dersom de visste at de hadde fått støtte fra Stortinget. Dette kan indikere at det var liten økonomisk støtte å få fra de private. Samtidig har bygdefolk tradisjon for å hjelpe hverandre, og også muntlig tradisjon bekrefter at de fikk mye hjelp fra naboer, slekt og venner. Likevel var Norge i 1885 et fattig land. Flesteparten i Knarrlagsund hadde nok lite å bidra med da de også skulle livberge sine egne store barnefamilier.

Avslutning

Tarvaulykka vil måtte gå inn i historien som en av de verste ulykkene

på Trøndelagskysten ved at så mange omkom og at de etterlatte ble rammet av stor nød i tillegg til den sorgen de måtte bære. Jeg har ikke kommet lenger i mine undersøkelser enn det jeg har vært inne på her. Det hadde dog vært interessant å se nærmere på hvordan det for eksempel sto til med de etterlatte noen år etter ulykka: Døde flere, berget noen seg ved å finne seg en ny forsørger/mann, var det noen som flyttet, eller utvandret til Amerika osv...

Kilder:

Adresseavisen, Dagsposten, amtmannsberetninger og kirkebøkene i Fosen fogderi.

GLIMT FRÅ HESTNES HVALSTASJON

Hvalstasjonen på Hestnes var i drift mer eller mindre sammenhengende mellom 1926 og 1962. Både på selve hvalstasjonen og på de mange fangstbåtene var det mange i arbeid i sesongene. Gjennom en mannsalder ble dette en hjørnesteinsbedrift for Hitra. Sonja Mathilde Skaget har tatt vare på disse glimtene etter sin far Sverre Strøm, som arbeidet på Hestnes hvalstasjon.

Valan – et handelssted i Dolmsundet på 1600-tallet

Lokalt har handel foregått i byene som markedshandel, torghandel, under åpen himmel eller fra basarer. På landsbygda har det blitt holdt martnad til bestemte årstider på sentrale steder. Noen av disse sentrale stedene har vist seg å være bedre egnet til å drive handel enn andre, og handelssteder vokste etter hvert frem langs kysten av Norge. Enkelte av disse handelsstedene har etterlatt seg større spor enn andre.

Handel og borgerskap

Ordet handel kommer egentlig fra tysk og betyr av ervervsmessig omsetning. Det gammelnorske navnet på en kjøpmann var farmann, og ordet forteller følgelig mye om hvordan handelen foregikk; kjøpmennene reiste, var på ferd. På denne måten var det å reise en fast og selvfølgelig del av kjøpmannskapet. Videre kan man si at utgangspunktet for norsk skipsfart er å finne i den lange kystlinja, det yrende båtlivet i tilknytning til samferdsel, fiske og handel og kanskje ikke minst det store varebytte med utlandet. Eksport av tømmer og

tørrfisk førte til en oppgangstid for norsk utenrikshandel. Etter hvert har enkelte byborgere etablert handelsvirksomheten sin utenfor byene og ut mot kysten selv om dette i starten var ulovlig. Heri ligger noe av årsaken til at man langs kysten av Midt-Norge finner en nokså tett konsentrasjon av handelssteder fra slutten av 1600-tallet, men disse må også sees i lys av blant annet kongelige forordninger om skysstferd og gjestgiverier. Skriftlige kilder som skifteforretninger og manntallsregistreringer samt arkeologiske funn både på land og under vann, forteller at det på denne tiden har vært 26 handelssteder i Fosen fogderi, de fleste på Hitra og Frøya. Hva kan årsaken til dette ha vært? Historien starter denne gangen med et nedlagt handelssted på Hitra.

Valan og handelslekten Parelius

Tidlig på 1980-tallet ble Viten-skapsmuseet i Trondheim informert om at det foregikk en til dels omfattende dykkevirksomhet med oppheving av gjenstander utenfor det gamle handelsstedet og gjestgiveriet på Valan. Valan består egentlig av to holmer; Nordvalen og Sørvalen, og ligger

like sørøst for Dolmøya. Nordsiden av Dolmøya vender mot Frøyfjorden, og slik sett har Dolmøya på mange måter vært et knutepunkt mellom de ytterste øyene vest i havet og fastlandet i Midt-Norge. Dette kan kanskje forklare noe av årsaken til den store konsentrasjonen av handelssteder i dette området.

Etter en befaring av området i 1981 viste det seg raskt at potensialet for arkeologiske funn var stor, både på land og under vann. Etter stor interesse fra lokalbefolkningen på Hitra, ble

FAKTA:

Valan i Dolmsundet

Like sørøst for Dolmøya ligger et nedlagt handelssted fra midten av 1600-tallet. Stedet heter Valan, og det var her Jørgen Clausen Parelius i 1701 etablerte seg som handelsmann. Senere ble virksomheten flyttet til Hopsjøen og handelen på Valan avviklet. På slutten av 1600-tallet fantes det 26 handelssteder i Fosen fogderi, de fleste på Hitra og Frøya.

Bilde av det gamle handelsstedet på Hopsjøen, med hovedhus, brygger, naust og sjøhus.

det bestemt at arkeologiske undersøkelser skulle finne sted.

Valan ligger ikke vendt mot Dolmsundet, men godt skjermet mellom holmer og skjær med innseiling fra øst gjennom to smale sund. Området mellom Sørvalen og Nordvalen utgjør en svært godt skjermet, men nokså grunn havn kalt nettopp det, Hamna, og fra

den fører igjen et smalt sund inn til en større vik kalt Jektvågen. I havnebassenget fant marinarkeologer store fragment av keramikkfat, trønderkeramikk, engelske drikkekrus, kritt Piper fra både Holland og England, fajanse fra byen Delft i Holland og løkflasker, stabelflasker samt drikkeglass med dekor, både påmalt og sandblåst inn i glasset for å nevne noen.

På land ble det gjort funn av flere tufter, og på Sørvalen fant man rester etter 7 mulige hus samt rester etter et sjøhus på berget nedenfor husene. Hovedhuset på Nordvalen har trolig vært bygd over et søkk i berget. Syllstokkene har antagelig ligget rett på berget der det var mulig. Også på Nordvalen fant man rester etter sjøbu, naust og båtstø. Også på land ble det funnet fragmenterte gjenstander av keramikk, steingods, vindusglass og forholdsvis store mengder keramisk

flis. Her ble det også funnet dyrebein av henholdsvis svin, kveg og hest.

Funnene av særlig vindusglass og keramisk flis forteller noe om den sosiale og økonomiske statusen hos de som har levd og virket på Valan. Keramisk flis har vært brukt i ren dekorativ sammenheng til veggpynt, og vindusglass har ikke vært vanlig i norsk husholdning på midten av 1600-tallet. Funnene forteller også om importerte gjenstander og dermed om lokalt og internasjonalt kontaktnett hos de som har livnært seg her ved kysten av Midt-Norge på denne tiden.

De skriftlige kildene forteller

Med utgangspunkt i diverse trykte og utrykte kilder ønsket statsadvokat Nils Parelius i 1947 å forske på egen slekt. Pareliusslekten er mest kjent for storstilt handelsvirksomhet på Hopsjøen på Hitra, men skriftlige kilder har vist at grunnlaget for denne suksessen startet på Valan. På 1660-tallet hadde den første borgeren på Valan etablert seg. Dette var svensken og trondheimsborgeren Per Anderson. Om Anderson har holdt til på Nordvalen eller Sørvalen er noe usikkert, men i 1690 hadde en bokker ved navn Elling Tos-

tensøn slått seg ned på Nordvalen. Han har antagelig gitt opp bokker-virksomheten til fordel for handel i 1693. I 1701 etablerer Jørgen Clausen Parelius handelsvirksomhet på Sørvalen, en virksomhet som gradvis vokser seg større og større. Etter Jørgens død

Kart over handelsvirksomhet på Hitra og Frøya i 170.
Illust. ved L. Strøm

er det sønnen Rasmus Rosing Parelius som overtar. I 1747 blir Rasmus gift for tredje gang, nå med den velstående enken etter handelsborger Markus Hegge på Hopsjøen; Elsebe Catharina Bernhoft. Med dette tar Rasmus over på Hopsjøen, og han selger gården Valøya og borgerleiet Sørvalen til sin svoger Pål Ellingsen Nordvalen i

1748. Ellingsen dør bare to år etterpå og handelsstedet med ham.

Valan eksisterte som handelssted i drøye 100 år. Historien over forteller noe om starten og slutten, mens de arkeologiske kildene forteller noe om plasseringen og omfanget av huse, redskapene, husgerådet, husdyrholdet og økonomisk og sosial status. Hvorfor har et handelssted som tilsynelatende gikk godt blitt nedlagt, hvorfor var ingen andre interessert i å overta driften av dette handelsstedet når Pål Ellingsen dør?

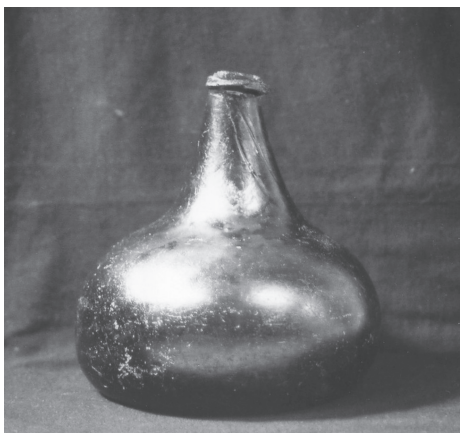
Kongelige forordninger og utliggerborgere

Svaret er nærliggende; handelsstedet Hopsjøen begynte nå å vokse seg så stort at det utkonkurrerte de mindre handelsstedene i umiddelbar nærhet. Anleggelsen av de første handelssteder må sees i lys av den politiske situasjonen og handelsutviklingen i Norge på slutten av høymiddelalderen. Norge blir i løpet av middelalderen en del av en internasjonal skipsfartshandel og handelsomfanget øker. Fisken var lenge en grunnleggende ressurs i selvbergingen hos den enkelte, men ble i løpet av 1000-tallet en av de viktigste handelsvarene i Norge. I første omgang foregikk denne handelen innenlands fra Nord-Norge og sørover, men etter hvert ble fisken en av Norges viktigste eksportvarer. I

Del av fat i trønderkeramikk funnet på Valan. Inskripsjon 1750. Foto L. Strøm

starten ble det meste av denne organiserte handelen drevet fra byene, men etter hvert ser man hvordan deler av denne handelen forskyves fra byene og ut mot kysten. Gjennom lover og vedtak i byprivilegiene skulle egentlig all handel foregå i byene, men dette ble etter hvert en umulighet å kontrollere. Såkalte utliggerborgere begynte derfor på slutten av 1600-tallet å rive seg løs fra byene, og etablerte handelsvirksomheten sin ved kysten. Noe

Løkflaske funnet i Hamna mellom Nord-Valan og Sør-Valan. Foto L. Strøm.

Oversiktskart over Valan med området rundt. Registrerte tufter og båtstøer er avmerket. Tegning ved K. Sognnes

av årsaken til at denne situasjonen oppstår ligger også i kongelige forordninger fra 1600-tallet. Et eksempel er kong Fredrik III's forordning av 24. desember 1648 om skyssferd og gjestgiverier: "Paa hver norske Miilveis, eller saa omtrent efter Stedernes Leilighed, skal holdes og skee Skifte, og paa hver tredie Miil forordnes en smuk formuende Mand paa en god beleilig gaard ved alfare Veien til Lands, saavelsom ogsaa til Vands det næste Søekanten skee kan, som kan holde Gjestgiverie, saa den Reisende kan bekomme nødtørftig Øll og Mad samt Logement og Nattleie.." Handelsstedet på Valan er

ganske sikkert et resultat av slike forordninger, samt at stedets lokalisering må ha vært midt i blinken for folk som kom sjøveien. Havet har, helt opp til vår tid, vært eneste kommunikasjonsveg, og Valans geografiske beliggenhet gjør at området på mange måter danner et naturlig knutepunkt mellom fast-Hitra og Frøya, mellom området nord i sjølenene; Namdalen og sørover; Møre og Romsdal. Ser man de fire sjølenene i ett, utgjør Hitra et sentralt punkt og kan være med på å forklare noe av den store konsentrasjonen av handelssteder som har vært her.

Kilder:

Strøm, Lene: "Valan – et etterreformatorisk handelssted i det gamle Fosen", hovedoppgave i arkeologi avlagt ved NTNU 2005.

Familien hennes Maren

Det fins mange fortellingar rundt den dramatiske historia hennes Maren Jektvika frå Dolmøya, som vart avretta for giftmord i 1849. Nokre av desse fortellingane kan vera truverdige nok, andre kan ha ein kjerne av sanning i seg, mens somme fortellingar er dikta opp for å gjera historia om ho Maren enda meir dramatisk og grotesk enn ho egentlig var.

Ei historie av det siste slaget er denne: Etter at skarprettaren hadde svingt øksa og hogd hauvet av ho Maren Jektvika, så trilla hauvet bortover trelammen som blokka stod på. Da sprang søstra hennes Maren fram med ein kniv i handa, skar øreringane hennes laus frå hauvet og putta dei i forklelomma si.

Det er ikkje mykje sant i denne fortellinga, trulig ikkje meir enn opplysninga om at ho Maren hadde ei søster. La oss no gå litt til dei historiske kjeldene og finne ut litt om familien og slekta hennes Maren Jektvika. Ho hadde ingen etterkommarar, for ho mista det einaste barnet sitt ved fødselen i 1834, men slekt hadde ho. Om nokre av dei var til stades på Bruhol-

men 11.juni 1849 og såg at ho Maren vart halshogd, det veit vi ikkje.

Ho Maren var fødd 7.november 1811 på Jelsøya – ei av dei sørlige Kvennværøyane, og ho vart døpt i kjerka på Hakkbuan 10.november – tre dagar gammal. Ho fekk namnet Maren Johanne. Foreldra var Ola Larsen og Randi Jonsdotter Jelsøya.

Ola Larsen Jelsøya kom frå Lya og var fødd der i 1765. Foreldra var Lars Olsen og Ingeborg Jakobsdotter Lya. Ola Larsen gifta seg med enka Ane Pedersdotter Jelsøya i 1795, og 1.januar 1796 fekk dei dotra Andrea. Den 25.mars 1801 fekk dei ei dotter til, og ho fekk namnet Lavina. Sommaren 1804 døde Ane Pedersdotter, berre 36 år gammal, og i august året etter gifta Ola Larsen seg med Randi Jonsdotter. Ho Randi var 20 år gammal da ho gifta seg med enkemannen Ola i 1805. Han var dobbelt så gammal som ho. Randi kom frå Kjerringvåg og var dotter til Jon Andersen og Ane Hermannsdotter. Randi hadde to eldre søstre og ein yngre bror.

Ola Larsen og Randi Jonsdotter på Jelsøya fekk dotra Johanna i februar 1808, men ho døde berre tre år gammal. Så fekk dei ho Maren i 1811, og i 1814 vart ho Ane Maria fødd. I

FAKTA:

Maren Jektvika

Ho Maren vart fødd på Jelsøya i Kvennværet i 1811. Ho vart konfirmert i Dolm kjerke i 1827 og fekk deretter teneste på prestegården. I 1833 gifta ho seg med Ola Pedersen i Jektvika. Den 11.juni 1849 vart ho avretta ved Bruholmen på Dolmøya, og dagen etter vart ho gravlagt på Dolm kjerkegård.

1816 fekk dei sonen Jonas, i 1818 vart sonen Ola fødd og 24. november 1821 kom sonen Lorents til verda. Det var seks veker etter at faren, Ola Larsen, var død. Randi Jonsdotter satt da att som enke på Jelsøya, med to stedøtre og fem eigne born. Sjølv var ho Randi 36 år den hausten.

I nabogarden på Jelsøya budde det ein kar som heitte Johannes Arntsen. Han var tre-fire år yngre enn ho Randi, og han var ungar. Om det var kjærleik som dreiv dei skal vera usagt her, men praktisk var det no i alle høve at dei slo seg i lag, ho Randi og han Johannes. Ho hadde gard og ein stor ungeskokk og trong ein kar. Han trong ei kjerring og ein gard, og

Trygve Thorsø har mala husa på Jelsøya, garden der Maren Johanne Jektvik vart født i 1811. Det kan hende at fjøset er frå Maren si tid. Høgdedraget bakom husa skjermar godt for vestavêret. Det går ein sti opp til toppen, og derifrå kan ein sjå vidt ut over Kvennværsøyane mot nord og havet mot vest.

om han fekk ein ungeskikk attpå, så tok han det på kjøpet. Dei gifta seg i kjerka på Hakkbuan 31.juli 1823, og i mars året etter fekk dei dotra Elen, og i oktober 1826 kom sonen Andreas. Den 5.august 1829 fekk dei ei dotter til, og ved dåpen i Hakkbukjerka tre veker etter fekk ho namnet Ingeborg Maria, og da sto ho Maren Olsdotter fadder på søstra si.

Ho Maren hadde altså ni søsken, fire heil og fem halv. Korleis Maren sin tragedie verka inn på dei, veit vi ikkje. Nokre av dei vart på Hitra, andre reiste ut. Fleire av dei har etter slekt. Både stefaren Johannes og mora Randi opplevde den forferdelige sommaren 1849 da ho Maren vart avretta. Han Johannes Arntsen døde på Jels-

øya den 18.oktober 1850, og ho Randi Jonsdotter døde nyttårsdagen 1855.

Om ho mor Randi var ved Bruholmen på Dolmøya 11.juni 1849? Eg veit ikkje, men eg håpar ho ikkje var der.

.....
Kjelder:

Digitalarkivet. Kyrkjebøker for Hitra
Eigne notat frå informantar

Roten til alt godt

Det gamle samfunnet

De Nordatlantiske øyer er for det meste skogløse. Dette har påvirket materialbruken i tilvirkning av husgeråd. Mens folk i Norge har anvendt trevirke, har våre naboer i vest måttet finne andre løsninger. I denne artikkelen skal vi se nærmere på tepperoten, en plante som har hatt stor betydning for befolkningen på Shetland og Færøyene, som en erstatning for bark fra trær. Før handel med omverdenen gjorde det enklere for disse avsidesliggende, selvforsynte samfunn å skaffe rimelig og mindre arbeidskrevende alternativer, var tepperoten en uunnværlig utmarksressurs.

Tepperot (*Potentilla erecta* (L.) Räusch)

Denne lille unnselige planten, med 4 gule kronblad, heter tepperot på norsk. Den vokser på næringsfattig grunn i inn og utmarkmark, så langt nord som i Troms. Nest etter einer er det knapt noen legeplante i

Fig 1: *Potentilla erecta* (L.) Räusch på voksestedet. Foto: A. Lightfoot

Norge som har vært så mye anvendt i folkemedisinen. Grunnen må være at rotstokken inneholder både stivelse og opp til 20 % garvestoff. Det eigner seg derfor som stoppende middel ved magesyke hos både mennesker og husdyr. Navnet stammer fra teppe, stoppe igjen.

Potentilla erecta vokser også på Vesterhavsoyene. Plantens navn på Shetland (earth bark/bark floer)

og Færøyene (børkuvísa), hentyder imidlertid først og fremst til dens bruk i en, for oss i Norge, uventet sammenheng. Barking av skinn og fiskeredsaker. På begge øygrupper var det en gang alminnelig å garve lær til fiskernes skinnklær, med rot fra tepperot. I Norge har vi brukt ulike typer bark fra trær til dette formål. Under reiser på Shetland og Færøyene mellom 1990

og 2008, etterlyste jeg informasjon om bruken av tepperot.

Shetland

På Shetland hadde kunnskapen om planten nesten gått i glemmeboken. Mange husket at det før i tiden ble sagt at først når bark flooer blomstret (mai - juni) skulle man stikke torv. Dette fordi oljen som gav torven bedre brennverdi, steg i myra på denne tid. Noen eldre mennesker husket at roten ble brukt i fjern fortid til å garve skinn. Dette er referert i Jakob Jakobsens Etymologisk Ordbog over det Norrøne Sprog på Shetland (1893-1895) i forbindelse med det Shetlandske ordet dentil rivlen (hudsko). (Fig. 2)

Fig. 2: Hudsko rivlins fra Shetland datert til 1800 tallet, garvet med tepperot. Foto: A. Lightfoot

Jimmy Grey, født 1913 på øya Foula, fortalte:

”Bark var noe jeg aldri selv lært å bruke, det var en måte å garve skinn på. De hadde noe som heter en barkklepp som lignet en båts-hake og ble brukt til å rive opp røttene med.”

Flere eldre shetlandske kvinner husket også at planten kunne brukes til farging av ull. Garnet fikk en rød-brun farge.

Frem til 1960-tallet ble tepperot benyttet som en kur for løs mage og tannverk hos mennesker eller ubestemmelige sykdommer hos husdyr. Charlie Laurenson født på Shetland i 1926, berettet at han som liten gutt hjalp bestefar med å samle røtter for å barked fiskeredskaper laget av bomull og hemp, som line og håndsnøret:

”vi samlet masse røtter og kokte dem riktig lenge til det ble en mørkerød, nesten svart farge. La snørene oppi. Redskapene holdt seg i mange år, det virket preserverende på dem”.

Færøyene

På Færøyene holdt kunnskapen om de tidligere tiders bruk av planten seg langt bedre. Faktisk frem til våre dager. Spesielt i forhold til beredning av skinn til tradisjonelle Færøyske hudsko roðskógvar og húðaskógvar. Disse ble laget av oksehuder eller saueskinn garvet med børkuvísa.

Å garve skinn med tepperot

Her følger et sammendrag av kilder om barking med tepperot. De fleste er omtalt i Sverri Dahls fremragende artikkel ”Føroyskur Fótbuni” publisert i VARÐIN, Føroyskt Tiðarrit, Torshavn i 1951.

Peder Claussön Friis skrev i 1632: ”Den Urt Tormentilla voxer der ofu-erflödige/saa at de met barcke deris Huder eller Læder/fordi de hafue ick Bark aff Træ/oc det blifuer got Lær som saa barckis; En Pige eller Dreng bör at grafue ½ tönde tormentilla en dag/”. Rotens størrelse tatt i betraktning, skulle det store mengder til (Fig. 3).

Fig. 3: Tepperot (*Potentilla erecta* (L.) Rausch), blomst, stengel og rot. Foto: A. Lightfoot.

Dette var et tungt og tidkrevende arbeid. Sverri Dahl beretter: ”Å grave bark var et vanlig arbeid om sommeren og i tøvær om vinteren. Skulle barken taes opp på fast mark, måtte en anvende en barksneis (en pinne brukt til å grave opp bark med), men ofte vokser bark på myr og da var torven revet av. Dette heter ”at ríva bark”.

I en reiseskildring fra Færøyene i 1781-1782, gir J.C. Svabo detaljert opplysning om garving med tepperot:

”Man garver I Almindelighed med Tormentille-Roed (Bark) saavel Huder som Skind. Omgangsmåden er den simpleste, vel kan tænkes; man knuser nemlig disse Rødder smaa med en Steen, kommer Vand dertil, og gnier denne Gröd paa Haarsiden af Skindet, efter at Haarene er vel afra-gede, folder det sammen, saa Haar-siden vender imod hinanden og bliver i denne Tilstand liggende en 2 à 3 Dage. Naar man vil have en guul Farve paa Skindet, smör man Barken paa 2 eller 3 gange, og hver Gang ligger da Skindet dermed en 2 eller 3 Dage. Man vasker og törrer det imellem hver Gang, Barken paasmöres. Naar man vil barke paa denne Maade, rager man ikke Haarene af, men lader Skindet, befugtet henligge en kort Tid, da Ulden lösnes....Nogle mene at have erfaret, at Roden af den Tormentille, der voxer i Hjemme-Marken (Hajma-Bark) skal gjøre Skindet bleggult; den som voxer i Udmarken (Hêää-Bark) rödgult; og den som voxer imellem Lyng, allerödest.

Naar man vil garve blegt, kommes Söevand i Barken, men for at faa det rödguult, som anses for den smukkeste Farve paa Skindet, kommer man Urin deri”. Denne beskrivelsen viser hvor omfattende kjennskap til nyttevekster og deres vekstforhold kunne være.

Jørgen Landts “Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne”, publisert i 1800 gir enda flere detaljer omkring fremgangsmåten:”Til hvert Lamskind tages et Fjerdingskar (en anselig

mengde på 30 liter) Tormentillerod; denne vaskes reen og knuses med en Steen, hvorefter den blandes med Vand til en tynd Gröd, der alt smöres paa Skindets Haarside, hvor dog Haarene forud maae være vel afra-gede; det foldes dermed 4 dobbelt, og henlægges et Par Dage, men har Skindene 8 Dage forud været befugtede for at Ulden skal lösnes, da maa disse ligge med sin Indsmöring i 8 Dage; dog er det ikke alle Skind, især af de fede Faar, som tage vil imod Garvingen, den maae altsaa, om man vil have dem ret smukke, igjentages paa samme Maade 1 til 2 Gange, og imellem hver Gang udvaskes i Söe-Vand, og törrer. Naar den knuste Rod befugtes med Söe-Vand bliver Skindene ved Garvingen

bleg-gule, men bruges Urin istedenfor Söe-Vand bliver de mørkere”.

Bevis for at kunnskapen holdte seg levende lenge på Færøyene er Sverri Dahls sammendrag av muntlige kilder fra 1950-tallet: ”Da barken var kommet i hus, ble den skåldet og skrubbet, og siden båret til barkhelluni (en steinhelle med en rund fordypning i hvor man knuste bark). Det fantes en barkhella i nærheten av hver bygd, ofte ved strendene og i disse var der kulper (groper). Her ble barken knust uten besvær med en rund malestein barksteinurin (Fig. 4). Den tørre barken var enten smurt utover det avhårete skinn (roð) eller kokt i vann til et barkelåg. Brukte man sjøvann til å lage barkelåg var skinnet

Fig. 4: Barkhella og barkstein til knusing av røtter fra tepperot. Eiði, Færøyene 1992. Foto: A. Lightfoot

lysere. Samme resultatet fikk man ved å tilsette salt til barkelågen. Rasmus Rasmussen sier at *Rumex domesticus* var noen ganger knust sammen med barken og brukte til å garve avhåret skinn slik at de ble lysere og penere. Barklogen måtte ikke være varmere enn hva håndbaken tålte. Folk barker stadig saueskinn i Færøysk bark, men i senere tid er kuhuder barket med handelsbark eller blåstein (koppersulfat som ble tidligere brukt i Norge sammen med bark til impregnering av fiskeredskap).

Blåstein gjorde hudene grønne, ikke fullstendig pent, men det ble sagt at skoene holdt seg bedre mot råte. Det ble betraktet som å være skjodesløst å barke i bare blåstein. Første etter at det var barket i bark kunne man, etter å ha gått i skoene en liten stund, barke med blåstein. Da var skoene heller ikke så harde som sko barket i kun blåstein. Spónbark av rekved har vært brukt frem til vår tid. Ikke bare barken, men også selve veden var spikket til små spon og brukt til barking. Eksempelvis har ved fra akasie trær (en tropisk treart som kom drivende med havstrømmen) drevet på land og blitt brukt til spónbark (muntlig kilde: Harri Enok Andreassen á Frælsinum, Tórshavn)."

På Shetlandsøyene ser det ut til at bruken av barkfloer som barkemiddel ble erstattet allerede på 1800-tallet av importertvaren cutch. Cutch er fremstilt av catechu, kjerneveden til den øst Indiske treet *Acacia catechu*.

Etterord

Lesere på Hitra og Frøya har neppe behov for tepperot som garvemiddel. Men det finnes mye av planten her i området, og det kan brukes til å live opp mørke vinterkvelder med en hjemmelaget snaps. Så her kommer oppskriften, opprinnelig fra Jylland med tilpasninger for norske forhold: "Af tormentil er det den 3-8 cm lange rodstock, som sidder lige under bladrossetten, der anvendes. Den graves forsigtig op, helst før Sankt Hans sier man i Jylland, skylles og bruges frisk eller tørres ophængt i skygge. Derefter snittes den, kommes på flaske, udtrækkes med *alkohol en uges tid, hvorefter den dejligt brunrøde essens sies fra. Drikkes meget fortyndet, så den får den rette velsmag".

(Globs Brændevinsbog av P.V. Glob, 1972)

*En god vodka uten utpreget smak, eller polets 60 % brennevin kan anvendes med godt resultat.

Ut fra oppskriftene å bedømme skulle det adskillige mengder til for å garve ett lammeskinn (30 liter). At det var arbeidskrevende går frem av statistikken i Peder Clausen Friis (1635) om at et barn kunne rive opp ½ tønne om dagen (60 liter). Det sier seg selv at med intensivering av fiskeriene og økt behov for impregneringsmiddel, var kommersiell tilgang på bark fra Østen, kjærkomment for folket på Vesterhavsoyene.

Lesetips:

Clausson (Friis), P.: "Norrøis og omiggende øers Beskrivelse", København 1632

Dahl, Sverri: "Føroyskur fótbúni", VARÐIN, FØROYSKT TIÐARRIT, Torshavn 1951

Høeg, Ove Arbo: Planter og Tradisjon – Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973- Universitetsforlaget, Oslo – Bergen - Tromsø, 1976

Jakobsen, Jakob: Etymologisk Ordbog over det Norrøne Sprog på Shetland, København 1908

Landt, J.: Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne, København 1800

Svabo, J.C.: Føroyaferðin 1781-1782, Torshavn, 1924.

Boka er utgitt med støtte fra:

Hitra Historielag © Årsskrift for 2008 - I. opplag

SKARVSETTA

Redaktør og leder i Hitra Historielag: Edvard Ulvan.
Tilrettelegging og redaksjon: Kystmuseet i Sør-Trøndelag v/Lene Strøm og Svein Bertil Sæther.
Design og grafisk produksjon. Hitra•Frøya lokalavis, markedsavdelinga. Trykk: Hitra grafiske.
Brødtekst satt i Goudy Sans 11/13. ISBN 978-82-92243-07-7